

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระโพธิสัตว์ที่มีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเถรวาท ที่ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของพระพุทธเจ้า เมื่อครั้งยังมิได้บรรลุเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ที่มีปรากฏที่มาของพุทธวงศ์ และลำดับการแสดงพระพุทธรูป ในสุดตันตปิฎก รตนจงกรมกัณฑ์^๑ ว่า “ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอิทธิฤทธิ์เนรมิตที่จงกรมหลายอย่างต่าง ๆ กัน ทรงเดินจงกรมด้วย แสดงธรรมด้วย เพื่อโปรดพระประยูรญาติผู้มีทิฐิมานะกล้า จนทุกพระองค์ยอมรับ จากนั้นจึงแสดงพระประวัติของพระองค์ นับแต่เป็นพระโพธิสัตว์ชื่อสุเมธดาบส เริ่มบำเพ็ญบารมีผ่านพระพุทธเจ้ามา ๒๔ พระองค์ จึงได้ตรัสรู้เป็นโคตมพระพุทธเจ้า ในลำดับโคตมพุทธวงศ์ที่ ๒๕ นี้”^๒

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ชื่อสุเมธดาบสนี้ จึงเป็นเรื่องราวที่มีประวัติความเป็นมาผ่านระยะเวลาหลายภพหลายชาติ เป็นเรื่องราวที่น่าศึกษาหาความรู้ รวมทั้งแนวคิดต่าง ๆ ทั้งที่มาและที่ไป คือ ตั้งแต่พระชาติที่เป็นสุเมธะ ชาวกุรุงอมระ^๓ สละทรัพย์ออกผนวชเป็นดาบส บำเพ็ญเพียรอยู่ในป่าหิมพานต์ จนบรรลุอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ต่อมาได้ทอดตัวเป็นสะพานให้พระพุทธเจ้าพระนามว่าทีปังกร พร้อมด้วยพระสงฆ์ชีนาสพ ๔๐๐,๐๐๐ องค์^๔ เสด็จข้ามไป และพระทีปังกรพระพุทธเจ้าได้ทรงพยากรณ์ว่า ท่านผู้นี้จักเป็นพระพุทธเจ้านามว่าโคตมในอนาคต จึงทรงเริ่มบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้ามาแต่ชาตินั้น และในการบำเพ็ญบารมีต่อจากนั้นมาก็ทรงได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้า ๒๔ พระองค์ตามลำดับ

จากพุทธประวัติของพระพุทธองค์ที่พระองค์ทรงแสดงมานี้ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ คำว่า “พระโพธิสัตว์” จึงเป็นคำที่มีความเชื่อมโยงกับพระพุทธเจ้าโดยตรง

---

^๑ ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๕๕๓.

^๒ ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑-๒๔/๗๑๘-๗๒๑.

^๓ ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑/๕๖๗.

^๔ ขุ.พุทธ. (ไทย) ๓๓/๑๒-๑๕/๕๘๓-๕๘๔.

พระโพธิสัตว์จึงเป็นที่มาแห่งความเป็นพระพุทธรูปเจ้าประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน คำว่า พระโพธิสัตว์จึง หมายถึง ท่านผู้ที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธรูปเจ้า^๕ จึงเรียกว่า พระโพธิสัตว์

ในฝ่ายเถรวาท พระพุทธรูปองค์ยังทรงตั้งอยู่ในหลักการของพระโพธิสัตว์ คือ บารมี ๑๐ ทัศ^๖ จากการที่บุคคลเกิดอุตมการณ์ของพระโพธิสัตว์ขึ้นแล้ว มีความมุ่งมั่นยึดถือในอุตมการณ์ การมุ่งมั่นยึดถือดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามอุตมการณ์นี้ ได้ชื่อว่าทำตาม หลักการของพระโพธิสัตว์ โพธิสัตว์ ยังมีกฎธรรมดาเป็นพระโพธิสัตว์ ที่มาในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกายอุปปิณาส มหาปทานสูตรมีกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ^๗ เช่นที่พระพุทธรูปตรัสไว้ว่า มีกฎธรรมดาว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีโพธิสัตว์ ทรงมีสติสัมปชัญญะตลอด ตั้งแต่จุติจากสวรรค์ ชั้นดุสิตจนถึงเสด็จลงสู่พระครรภ์ของพระมารดา ข้อนี้เป็นกฎธรรมดาในเรื่องนี้”^๘ เป็นต้น กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ เป็นกฎทั่วไปของบุคคลที่เป็นพระโพธิสัตว์มุ่งที่จะพาดนและสรรพ-สัตว์ให้พ้นจากทุกข์ภัยในวัฏสงสารได้อย่างมั่นคง ไม่เบี่ยงเบนจากเป้าหมาย เพราะการกระทำที่ถูกพัฒนาด้วยอหิยาศัย จะเป็นการกระทำที่สอดคล้องกับอุตมการณ์ที่ปรารถนาเอาไว้

มหาปทานสูตร กฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ ๑๖ ประการ ในประการที่ ๑๕ คือ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติได้ครู่หนึ่งทรงยืนได้อย่างมั่นคงด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกันทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเศวตฉัตรตามเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้ว ทรงเปล่งอาสภิวาจา (วาจาอย่างองอาจ) ว่า เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก^๙ ในกฎธรรมดาของพระโพธิสัตว์ประการที่ ๑๕ นี้ ผู้ศึกษาวิจัยจึงต้องการที่จะศึกษาการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์และได้ตั้งชื่อเรื่องศึกษาวิจัยว่า “ศึกษาการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” รวมทั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พระโพธิสัตว์ต้องสร้างต้องสั่งสมหลาย ๆ ภพหลาย ๆ ชาติ

นอกจากนี้แล้วยังมีเรื่องปกติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะต้องกระทำอย่างนี้ การเปรียบ ก็คือ ธรรมชาติของพระโพธิสัตว์ ผู้เป็นเลิศที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้อง

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๘๕๒.

^๖ ขุ.พุท (ไทย) ๓๓/๑๘๑/๕๙๐/๕๙๑.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗/๑๑.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗/๑๑.

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๑/๑๔.

กระทำสิ่งเหล่านี้ เหมือนเป็นแบบแผนปฏิบัติที่จะต้องกระทำตลอดพระชนมายุของพระองค์ ซึ่งมีอยู่ทั้ง ๓๐ ประการ ก็เป็นปัญหาที่ต้องการคำอธิบาย และ มีความเกี่ยวโยงกันกับการเปล่งอาสภิวาจาอย่างไร พระพุทธองค์ประสูติทรงยืนด้วยพระบาททั้งสองที่เสมอกัน ทรงผินพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ทรงดำเนินไป ๗ ก้าว ขณะที่หมู่เทวดากันเสวตฉัตรตามเสด็จทอดพระเนตรไปยังทิศต่าง ๆ แล้วทรงเปล่งอาสภิวาจา เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์ที่น่าศึกษา^{๑๐}

จากการที่บุคคลเกิดอุตมการณ์ของพระโพธิสัตว์ขึ้นแล้ว มีความมุ่งมั่นยึดถือในอุตมการณ์ การมุ่งมั่นยึดถือดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามอุตมการณ์นี้ ได้ชื่อว่าทำตาม ผู้มีความมุ่งมั่นยึดถืออุตมการณ์โพธิสัตว์เป็นหลัก ในการดำรงชีวิต คำว่า หลักการ มีความหมายว่า หลักสาระสำคัญในการดำเนินการ ดังนั้น หลักการของพระโพธิสัตว์ จึงเป็นไปเพื่อที่จะบรรลุตามเป้าหมาย คือเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยใน ๔ อสงไขย แสนกัป ความประพัตติใดในระหว่างนี้ ความประพัตตินั้นทั้งหมด เป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ^{๑๑} มีพระเทมีย์ พระชนก พระสุวรรณสาม เป็นต้น จนถึงพระเวสสันดร เมื่อต้องเกิดในเบื้องต้น ต้องชำระทุกข์ทรมานในท่ามกลาง ในที่สุดสลาย นี่เป็นส่วนรูปกาย ท่านจึงบำเพ็ญบารมีสืบเนื่องต่อกันมาโดยลำดับ จนถึงในที่สุดที่เป็นพระลัทธิตะณะ นี่เป็นตัวอย่างที่ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะถึงระลึกแล้ว และพยายามทำตนให้ดีขึ้น โดยลำดับตามความสามารถที่จะพึงกระทำได้ พระโพธิสัตว์ที่เรียกกันและรู้จักกันเข้าใจกันนั้น ท่านมุ่งพยายามถึงพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว^{๑๒}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง ศึกษาการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทั้ง ๓ ข้อ คือ เพื่อศึกษาแนวคิดของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อศึกษาคุณค่าการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ อันจะเป็นข้อมูลนำเสนอเป็นวิทยานิพนธ์ที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งยังไม่มีการศึกษาวิเคราะห์สรุปไว้เป็นงานวิจัยอย่างเป็นทางการ ผู้วิจัยจึงต้องการค้นคว้าและนำเสนอในเรื่องนี้

^{๑๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๙๙/๒๓๕.

^{๑๑} ขุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑/๗๒๗.

^{๑๒} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, **ธรรมานุกร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๓๒๐-๔๒๑.

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาคุณค่าการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ การแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทว่าอย่างไร
- ๑.๓.๓ คุณค่าการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

สำหรับการวิจัยเรื่อง การแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทและในสังคมไทยนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยตามลำดับขอบเขตที่วางไว้ ดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ศึกษาแนวคิด และการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ

๑.๔.๒ ศึกษาแนวคิด และการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ จากเอกสารงานวิชาการ และตำราวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๔.๓ ศึกษาแนวคิด และคุณค่าการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทแล้วนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเรื่องแนวคิด และการแปลงอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ว่าได้ค้นพบสิ่งที่เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เพื่อให้มีความเข้าใจตรงกันในศัพท์ที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จึงขอกำหนดความหมายแห่งศัพท์เฉพาะที่จะใช้ในงานวิจัยนี้ ดังนี้

๑.๕.๑ พระโพธิสัตว์ หมายถึง พระโพธิสัตว์ผู้เป็นดาบสชื่อสุเมธ ผู้เริ่มมุ่งมั่นปรารถนาบรรลุปุทธภูมิตั้งจิตบำเพ็ญเพื่อตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะเห็นว่าการเกิดเป็นพระพุทเจ้าเท่านั้นจึงจะสามารถช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นจากทุกข์ได้อย่างแท้จริง และไม่จำกัด

๑.๕.๒ อาสภิวาจา หมายถึง พระวาจาเมื่อครั้งพุทธองค์ทรงประสูตรเป็น พระโพธิสัตว์พระกุมาร ทรงเปล่งพระวาจาอย่างองอาจว่า เราคือผู้เลิศของโลก เราคือผู้เจริญที่สุดของโลก เราคือผู้ประเสริฐที่สุดของโลก ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก

๑.๕.๓ แนวคิด หมายถึง ความคิด (พระดำริ) ของพุทธเจ้าที่ทรงแสดงธรรมแก่หมู่สาวกบ้าง แก่พราหมณ์บ้าง แก่กษัตริย์บ้าง ว่าพระองค์ในอดีตชาตินั้น ๆ เป็นพระโพธิสัตว์ยังมีได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มีพระดำริอย่างนี้ ๆ

๑.๕.๔ คุณค่า หมายถึง ประโยชน์ที่ได้รับจากการเปล่งอาสภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ก่อเกิดเป็นความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใส ในพระพุทธานุภาพ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการทำวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลที่เป็นหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสสเป็นลำดับ และจากเอกสารที่ผู้ทรงคุณวุฒิได้ศึกษาค้นคว้าแล้ว เผยแพร่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ในเบื้องต้นผู้วิจัยได้สำรวจเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้องเท่าที่แสวงหาได้ดังต่อไปนี้

ก. เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ฉบับเถรวาทเป็นคัมภีร์ที่บันทึกพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง และทรงบัญญัติในช่วงที่พระองค์ทรงพระชนมอยู่ พระสาวกทั้งหลายได้รับฟังทรงจำบอกสอนสืบต่อ ได้ดำเนินสังคายนารวบรวมตรวจสอบความถูกต้องเรียกว่าสังคายนา รับภาระทรงจำสั่งสอนสืบต่อกันด้วยวิธีมุขปาฐะ คือ ปากเปล่า ปากบอก เรียน ท่อง บอกต่อกันด้วยปาก เป็นเวลา ๔๐๐ กว่าปี จึงได้ตกลงกันจารจารึกพระธรรมวินัยเป็นลายลักษณ์อักษรลงบนใบลานที่เกาะสิงหลคัมภีร์ใบลานที่บันทึกพระธรรมวินัยนั้น ได้เผยแพร่ไปในประเทศที่รับนับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท ชาวพุทธในแต่ละประเทศได้จดจารจารึกพระธรรมวินัยลงใบลานสืบต่อกันมาเป็นระยะเวลาประมาณ ๑๐๐๐ กว่าปี ชาวพุทธในแต่ละประเทศจึงได้มีการจัดพิมพ์พระธรรมวินัยลงบนแผ่นกระดาษเย็บเป็นเล่มหนังสือ ที่พระสาวกทั้งหลายทรงจำสืบตั้งแต่สมัยมุขปาฐะจารบนใบลานสืบต่อ ก็ถูกบันทึกลงในคัมภีร์พระไตรปิฎกของแต่ละประเทศด้วย ปรากฏรูปแบบเหมือนกันบ้างต่างกันบ้าง คือ พระไตรปิฎกบาลี

๑.๖.๒ พระพุทธโฆษาจารย์ รจนา พระธัมมานันทมหาเถร อัครมหาบัณฑิต ตรวจชำระพระคันธसारิกวงศ์ แปลและอธิบาย ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ในหนังสือ “อัฐสาลินี” พอสรุปได้ความว่า เรื่องสุเมธดาบส จำเดิมแต่พระทศพลพระนามว่าที่ปิงกร จนถึงมหาโพธิบัลลังก์

และเทศนานิทานจนถึงการแสดงธรรมจักร ของพระอภิธรรมที่สืบทอดกันมาอย่างนี้ ดังได้สดับมาว่า “ในท้าย ๔ อสงไขยแสนกัปนับไปจากภพภพนี้ มีพระนครชื่อว่าอมรวดี พราหมณ์ชื่อว่า สุเมธะ ผู้เกิดดีแล้วจากฝ่ายทั้งสองคือมารดาและบิดา เป็นผู้ถือกำเนิดบริสุทธิ์ดีแล้ว ไม่ถูกดูหมิ่นว่าร้ายด้วยการกล่าวถึงชาติตระกูล จนถึง ๗ ขั้วตระกูลมีรูปงามน่าดูชมน่าเจริญใจ เพียบพร้อมด้วยผิวพรรณ อังมดงามยิ่ง อาศัยอยู่ในพระนครอมรวดีนั้น เขามีได้ทำกรงานอื่น นอกจากเรียนศิลปะของพราหมณ์เท่านั้น มารดาและบิดาของเขาเสียชีวิตแล้วเมื่อเขายังเป็นเด็กทีเดียว ครั้งนั้นเจ้าพนักงานผู้ดูแลกิจการของเขานำบัญชีทรัพย์สินมาเปิดห้องอันเต็มไปด้วยทองคำ เงิน แก้วมณี และแก้วมุกดา เป็นต้น แล้วบอกทรัพย์สินถึง ๗ ขั้วตระกูลว่า กุมารเอ๋ย ทรัพย์สินของมารดาท่านมีเพียงนี้ ทรัพย์สินของบิดา ปู่ ทวด ของท่านมีเพียงนี้เป็นต้น แล้วกล่าวว่า ท่านจงใช้สอยทรัพย์สินนั้นเถิด สุเมธบัณฑิตดำริว่า บิดาและปู่เป็นต้นรวบรวมทรัพย์สินไว้แล้วพากันไปปรโลกมิได้ถือเอาแม้กหาปณะหนึ่งไป ส่วนเราจะทำเหตุให้ถือเอาไปได้จึงจะควร จึงกราบทูลพระราชาแล้วให้ตีกลองประกาศในพระนคร ให้ท่านแก่มหาชนแล้วออกบวชเป็นดาบส”^{๑๓}

๑.๖.๓ สมเด็จพระพรหมญาณสังวร ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ไว้ในหนังสือ “พระปฐมสมโพธิกถา” พอสรุปความได้ว่า พระโพธิสัตว์ที่จะบรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น จะต้องบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศ มีทานบารมีเป็นต้น อุกเบกขาบารมีเป็นที่สุด กิริยาที่ทรงสะสมบารมีเพื่อประโยชน์แก่พระโพธิญาณจัดเป็นสังละ ๓ ประการ คือ บารมี ๑๐ แลอุปบารมี ๑๐ แลปรมัตถบารมี ๑๐^{๑๔}

๑.๖.๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชฯ ได้กล่าวถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ไว้ในหนังสือ “ทศบารมีทศพิธราชธรรม” พอสรุปความได้ว่า “คำว่าบารมี มีความหมายที่แปลอีกอย่างหนึ่งว่า เลิศ อย่างยิ่ง ก็คือเลิศหรือประเสริฐ อีกอย่างหนึ่ง บารมีแปลว่า ถึงฝั่ง อันหมายความว่านำให้ถึงฝั่ง คือจากฝั่งนี้ไปสู่ฝั่งโน้น อันหมายความว่านำจากฝั่งนี้คือโลกนี้ไปสู่ฝั่งโน้นคือโลกุตระ เหนือโลก พันโลกอันหมายถึงนิพพาน และคำว่าบารมีนี้ท่านแสดงว่าพระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมีมาโดยลำดับตลอดเวลาช้านาน และบารมีที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญนั้น เมื่อบำเพ็ญมาก ๆ เข้าก็เป็นบารมีที่สูงขึ้น ๆ หรือบริบูรณ์ขึ้น ดังนั้นจึงจัดเป็น ๓ ชั้นเรียกว่า

^{๑๓} พระพุทธโฆษาจารย์ ญาณ, พระคันธสาราภิวงศ์ แปล, **อัญญสารินี**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดประยูรสาส์นไทยการพิมพ์ ๔๔/๑๓๒ หมู่ ๖ ซ.ก้านน้มน้ำ ๓๖), หน้า ๗๗.

^{๑๔} สมเด็จพระพรหมญาณสังวร, **ปฐมสมโพธิกถา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๐๕), หน้า ๓๘.

^{๑๕} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, **ทศบารมีทศพิธราชธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๘.

บารมี อุปบารมี ปรมัตถบารมี ที่เรียกว่าบารมี ในเมื่อแบ่งเป็น ๓ ขั้นตอนนี้ก็หมายถึงบารมีสามัญ อุปบารมีก็หมายถึงมีบารมีที่มากยิ่งขึ้นจนถึงใกล้ที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ปรมัตถบารมีที่เป็น ปรมัตถ์ คือ คือให้เป็นประโยชน์อย่างยิ่ง ก็หมายถึงบารมีที่สมบูรณ์ทำให้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า”^{๑๕}

๑.๖.๕ พระพจนารถ ปภาโส ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ไว้ในหนังสือ “ปัญญาบารมี” พอสรุปความได้ว่า “การสร้างหรือการบำเพ็ญปัญญาบารมีให้เกิดขึ้นมี ๒ แบบ คือ แบบธรรมดา สามัญ และแบบพิเศษ การสร้างปัญญาบารมีแบบธรรมดา ได้แก่ให้ปัญญาพัฒนาไปตามธรรมชาติ โดยมีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อให้บรรลุประโยชน์ที่คนทั่วไปนิยมกัน เช่น ศึกษาเล่าเรียนให้มีความรู้ เพียงพอที่จะนำไปประกอบอาชีพเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ไม่ชวนชวายเป็นมากกว่านั้น ส่วนการสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษได้แก่ การสร้างปัญญาบารมีเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก หรือเพื่อให้ประสบความสำเร็จในเรื่องที่ต้องการ การสร้างปัญญาบารมีของพระมหोสถโพธิสัตว์มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า การสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษแตกต่างจากแบบธรรมดาสามัญ ตรงที่มีกำหนดระยะเวลาที่จะประสบความสำเร็จ และเป็นไปรวดเร็วกว่า การสร้างปัญญาบารมีทั้งสองแบบต้องเป็นไปตามลำดับขั้น เหมือนการเดินขึ้นขมดึก ต้องเดินขึ้นทีละขั้น การสร้างปัญญาบารมีแบบธรรมดาสามัญ เปรียบเหมือนการเดินขึ้นขมดึกถึงขั้นที่ตนต้องการจะชมแล้วไม่ขึ้นต่อไป ส่วนการสร้างปัญญาบารมีแบบพิเศษ เปรียบเหมือนการเดินขึ้นขมดึกตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้าย ในการสร้างปัญญาบารมีสองแบบนี้ ผู้บำเพ็ญจะต้องกำหนดให้ชัดเจนว่าจะบำเพ็ญแบบใด แล้วดำเนินชีวิตไปตามแบบนั้น”^{๑๖}

ข. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ ผศพรรณ ศุภพันธุ์ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน” ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ พอสรุปความได้ว่า “พระโพธิสัตว์ทั้งหลายทางมหายานและเถรวาทเหมือนกันที่ต้องบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่สำหรับมหายานเปิดกว้างสำหรับบุคคลทั่วไปและเน้นความสำคัญในเรื่องกรุณา คือช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์ ในขณะที่ตนเองก็บำเพ็ญบารมีเพื่อแสวงหาโพธิญาณ ส่วนเถรวาทถือว่าพระโพธิสัตว์เป็นบุคคลที่ยังไม่รู้แจ้งในสัจธรรมอันนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ ต้องแสวงหาความรู้ต่อไป และการเป็นพระโพธิสัตว์เริ่มขึ้นเมื่อบุคคลตั้งปณิธานปรารถนาพุทธภูมิ และเริ่มบำเพ็ญบารมีที่จะนำไปสู่การตรัสรู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

^{๑๖} พระพจนารถ ปภาโส, ปัญญาบารมี, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส่องสยาม จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๗๓-๗๕.

แต่จะเรียกว่าเป็นพระโพธิสัตว์โดยสมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้รับคำพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งแล้วเท่านั้น” ^{๑๗}

๑.๖.๒ ไพลิน องค์สุพรรณ ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์บารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก” ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พอสรุปความได้ว่า “พระนางพิมพา มีส่วนช่วยให้พระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีได้สูงสุดและครบถ้วนบริบูรณ์ คือ พระโพธิสัตว์นั้น บำเพ็ญบารมี ๓๐ ทัศครบถ้วนแล้ว แต่ยังไม่สามารถจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณได้ ต้องบำเพ็ญปัญจมหาบริจาคครบทั้ง ๕ ประการ พระโพธิสัตว์ได้สละทรัพย์ สละอวัยวะ สละชีวิต เป็นทานมหาภพชาติ มาในชาติที่เกิดเป็นพระเวสสันดร ได้สละบุตรธิดาให้เป็นทาน ครบ ๔ ประการก็ยังไม่สามารถตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ต้องสละภรรยาสุดที่รักเป็นทาน คือ สละพระนางมัทรีให้แก่พราหมณ์ท้าวสักกเทวราชแปลง จึงถือว่าได้บำเพ็ญทานอย่างสูงสุด และเป็นการบำเพ็ญปัญจมหาบริจาค ครบถ้วนบริบูรณ์” ^{๑๘}

๑.๖.๓ พระมหาจุฬาลงกูร ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก” ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พอสรุปความได้ว่า “พระโพธิสัตว์คือผู้ที่ยึดถือเอาพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิต พระพุทธเจ้าคือบุคคลในอุดมคติของพระโพธิสัตว์ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญบารมีธรรมให้ครบถ้วนบริบูรณ์เพื่อก้าวสู่ฐานะอันเป็นความสำเร็จสูงสุดเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้าทุกพระองค์แล้ว ดำเนินตามพุทธกิจที่พึงปฏิบัติคือการกระทำตามปณิธานที่ได้วางไว้ กล่าวคือจักได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วทำการช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นวิญญูสงสารดังที่พระพุทธเจ้า (องค์ปัจจุบัน) ได้ทรงดำริในพระทัยในคราวที่พระองค์ได้เสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบสซึ่งเป็นพระชาติแรกของการเริ่มต้นเป็นพระโพธิสัตว์ และได้บำเพ็ญบารมีมา ๔ อสงไขยกับอีกแสนกัปเพื่อที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อจะได้สั่งสอนสัตว์ทั้งหลายให้รู้ตามพระองค์” ^{๑๙}

^{๑๗} ผดุงพรหม ศุภพันธ์, “การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพุทธปรัชญาเถรวาทกับพุทธปรัชญามหายาน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๑๔๑.

^{๑๘} ไพลิน องค์สุพรรณ, “การศึกษาวิเคราะห์บารมีของพระนางพิมพาที่ปรากฏในชาดก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๒๘.

^{๑๙} พระมหาจุฬาลงกูร ชูเลื้อน, “ความกล้าหาญทางจริยธรรมในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในทศชาติชาดก”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๖), หน้า ๔๗.

๑.๖.๔ พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม) ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน” ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พอสรรูปความได้ว่า “บารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาท มีความหมายหนึ่งคือ เป้าหมายของการปฏิบัติธรรมอีกความหมายหนึ่งคือ เป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด นั่นคือการหมดกิเลส เป็นพระอรหันต์ มีข้อสังเกตถึงความหมายของบารมี ที่ปรากฏในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้ (๑) การบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ (๒) ระดับชั้นของบารมีคือ บารมี อุปบารมีและ ปรมัตถบารมี (๓) ระยะเวลาในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เมื่อเริ่มต้นได้รับการพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์ก่อน คือ สี่อสงไขยแสนกัปและ (๔) ความเต็มเปี่ยมของบารมีนั้นยังมีขอบเขตในแต่ละการบรรลุธรรมด้วย กล่าวคือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะต้องมีความเต็มเปี่ยมของบารมีในขอบเขตที่มากกว่าพระปัจเจกพุทธเจ้า และลดหลั่นลงมาตามลำดับ สรรพสัตว์ทั้งปวงแม้จะมีพุทธภาวะในตน แต่ก็ใช้ทั้งหมดที่จะสามารถช่วยตนเองได้ จึงต้องอาศัยการช่วยเหลือจาก พระโพธิสัตว์ จึงจะสามารถดำรงตนอยู่ได้และก้าวหน้าในธรรมขั้นสูงต่อไป” ^{๒๐}

๑.๖.๕ สุวภรณ์ แนวจำปา ได้เสนอสารนิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพัฒนาการแนวคิดเรื่องอุดมคติของพระโพธิสัตว์” ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์พอสรรูปความได้ว่า “แนวคิดเรื่องอุดมคติและหลักการบำเพ็ญบารมีทั้งในฝ่ายเถรวาทและมหายานนั้นพบว่า มีหลักฐานอธิบายความแตกต่างและความเหมือนที่เชื่อมโยงสืบเนื่องกันคือภาพของพระโพธิสัตว์เป็นผู้มุ่งต่อความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระโพธิญาณเช่นเดียวแต่ต่างกันตรงแนวคิดหลักที่ว่าพระโพธิสัตว์ฝ่ายเถรวาทนั้นไปให้ถึงที่หมายแล้วกลับมาช่วยขณะที่ฝ่ายมหายานนั้นเชื่อว่าช่วยให้หมดแล้วค่อยไปสู่ที่หมายในภายหลัง ทั้งประเภทและจำนวนพระโพธิสัตว์ คุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ อุดมการณ์หรือปณิธาน มีเหตุอยู่ ๒ ประการ คือ ๑) เหตุจากภายนอก (Outer Motivation) แรงจูงใจ ๒) เหตุจากภายใน (Inner Inspiration) แรงผลักดัน การได้รับพุทธพยากรณ์ การบำเพ็ญบารมีธรรมและภูมิของพระโพธิสัตว์ เป้าหมายสูงสุด และผลจากการบำเพ็ญ เพื่อบรรลุพระโพธิญาณทั้งในฝ่ายเถรวาทและมหายาน แม้จะมีรายละเอียดปลีกย่อยที่ต่างกันไปก็ตาม แต่โดยสาระของหลักแนวคิดพัฒนาการ ความเชื่อ และข้อปฏิบัติเพื่อเข้าไปสู่เป้าหมายเดียวกันคือพระนิพพานนั้นไม่ได้แตกต่าง

^{๒๐} พระครูปริยัติคณานุรักษ์ (พงษ์สันต์ ศรีสมงาม), “การศึกษาเปรียบเทียบบารมีในพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

กันเลย ต่างกันเพียงวิธีการอธิบายความหมายและการใช้หลักจิตวิทยาจุใจหรือดึงมหาชนให้สนใจ พุทธศาสนาได้มาน้อยแตกต่างกันตามยุคสมัยเท่านั้น”^{๒๑}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ มุ่งศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรม พระพุทธศาสนาจากอดีตจนถึงยุคปัจจุบัน เพราะฉะนั้น ผู้วิจัยจะดำเนินการตามวิธีการและขั้นตอน การวิจัยตามลำดับดังต่อไปนี้

๑.๗.๑ ศึกษาแนวคิดของพระโพธิสัตว์ในสมัยพุทธกาล จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา ประกอบด้วย พระไตรปิฎกอรรถกถา และปกรณ์วิเสส และวรรณกรรม ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ ศึกษาอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ในสมัยพุทธกาล จากคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท ประกอบด้วย พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ และวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๓ ศึกษาคุณค่าการเปล่งอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อสังเคราะห์รูปแบบ แนวทาง และกระบวนการของพระโพธิสัตว์

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๒ ทำให้ทราบการเปล่งอภิวาจาของพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๑.๘.๓ ทำให้ทราบคุณค่าการเปล่งอภิวาจาของพระโพธิสัตว์

---

^{๒๑} สุวรรณ แนวจำปา, “ศึกษาพัฒนาการแนวคิดเรื่องอุดมคติของพระโพธิสัตว์”, สารนิพนธ์พุทธ- ศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).